

Оксана Туркевич

Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»

УКРАЇНЬКА МОВА ЗА КОРДОНОМ: ДРУГА ЧИ ІНОЗЕМНА?

Українську мову поза межами України в аспекті викладання досліджує лінгводидактика.

У світовій науці активно функціонує термін *second language acquisition* або *second language learning* на позначення окремої галузі, яка досліджує всі процеси, пов'язані з вивченням другої мови. Ґрунтовно це питання висвітлює, зокрема, Род Елліс [11]. У контексті такої дефініції другою мовою називають будь-яку мову, яку додатково вивчають, окрім першої мови (традиційно рідної мови). У лінгвістиці також функціонує ще один термін *home language* (домашня мова) – мова, яку дитина вивчає першою. Тому термін *second language acquisition* фактично стосується вивчення *іншої* мови, найчастіше певної іноземної мови. Іншою мовою також може бути мова батька чи матері дитини у змішаній сім'ї, друга державна мова у певній країні тощо. Але у всякому разі дитина вивчає її свідомо як наступну мову після першої, яку їй передали батьки або хтось із близького оточення.

Проблема розрізнення мови як другої чи іноземної є цікавою у соціолінгвістичному контексті. Проте в аспекті викладання це не менш важливе питання, розуміння якого впливає на ефективність процесу викладання і вивчення мови.

Якщо пробувати розрізнити поняття *українська мова як друга* – *українська мова як іноземна*, то передусім до уваги потрібно взяти певні критерії. За критерієм вживання мови, українська мова може бути першою для осіб, зокрема дітей, які народилися в сім'ї, яка емігрувала з України. Проте згодом українська мова стає для дитини другою за частотою вживання, оскільки у повсякденному спілкуванні, наприклад, у школі, починає переважати мова соціуму, в якому живе дитина. Українську мову дитина продовжує вивчати в недільній школі чи в іншій установі. Вона може припинити її вивчати, а лише використовувати для обмеженого спілкування, наприклад, із родиною. Також можливий варіант, що дитина зовсім не буде вивчати і вживати української мови.

Коли така особа згодом (часто вже в дорослому віці) вирішує вивчати українську мову, то їй потрібно її вивчати **як другу**.

Врахування соціолінгвістичних аспектів функціонування української мови, пілотне опитування вчителів української мови у Канаді, а також фахівців із викладання української мови як іноземної дають змогу зробити висновок, що **українська мова як друга** – українська мова, яку вивчають за кордоном особи, які мають українське походження і певні навички володіння українською мовою, переважно сформовані в дитинстві під впливом спілкування з родичами. Наприклад, українську мову як другу переважно вивчають в Канаді або в інших місцях компактного проживання українських мігрантів. Також українську мову як другу вивчають іноземці в україномовному середовищі з метою довготривалого спілкування нею, переважно це пов'язано із професійними чи сімейними причинами.

Друга частина дефініції стосується вивчення і викладання української мови вже на території України, проте також в основі такого розмежування є критерій вживання мови.

За кордоном українську мову можуть вивчати і діти, які не мають жодного стосунку до української мови, тобто ніколи не чують і не вживають української мови. У таких випадках можна стверджувати, що вони вивчають українську мову як іноземну.

Підтвердженням цього є цитата із «Букваря» – популярного в Австралії, Канаді, США, Великобританії навчального посібника, який багаторазово перевидавали. Дотепер його використовують в українських школах за кордоном. Авторка, Марія Дейко, у передмові вказала на призначення книги, зокрема вона зазначила: ««Буквар» цей можна вживати й для дітей, що не знають української мови. Однак в основному він призначений для **двомовних** дітей, які здобули початкові знання з української мови в ранньому дитинстві в родині, але потроху розгубили їх в англomовній чи іншій школі країни їхнього поселення та в дитячому товаристві» [3, с. 2]. Отже, діти можуть *вивчати* українську мову як *другу* чи *іноземну* поза межами України. В анотації до цієї книги зазначено: «Рекомендовано Світовим Конгресом Українців для молоді діаспори, для якої українська мова є другою» [3, с. 92].

Насправді межа між *викладанням* української мови як другої чи як іноземної є нечіткою. А враховуючи й те, що діти з різним рівнем знань часто вчать в одному класі чи в одній групі, то впевнено говорити про фактичне існування окремих методик викладання

української мови як іноземної чи другої немає підстав. Хоча це є назрілою проблемою, яка потребує фахового вирішення.

Що стосується української мови як іноземної, то всі досліджувані аспекти її викладання найчастіше стосуються студентів. Опрацювавши низку джерел (детальніше див. [7]), можемо окреслити поняттєве поле цього терміна.

Українська мова як іноземна – 1) навчальна дисципліна, яку вивчають студенти з різних країн світу в Україні та поза її межами; 2) навчальна дисципліна, яка впроваджена у вищих навчальних закладах України відповідно до Закону України «Про освіту» (ст. 67, 68) та з метою підвищення якості підготовки фахівців для зарубіжних країн.

Визначити, відколи почалося викладання української мови як іноземної за кордоном, можна на основі вже здійснених досліджень, які описують розвиток україністики в певній країні чи в окремому університеті. Наприклад, українська мова як іноземна в Німеччині (К. Брунер) [1], українська мова як іноземна в Росії (Г. Лісна) [6], викладання української мови у Польщі (М. Кавецька) [4]. Про розвиток україністики у США, Канаді та Австралії можна отримати інформацію в Енциклопедії української мови [9] тощо.

Оскільки про викладання української мови як другої чи іноземної насамперед свідчить наявність навчальних видань з цієї сфери, то на них і можна орієнтуватися, говорячи про викладання української мови за кордоном, а зокрема і про етапи розвитку методики викладання української мови як іноземної.

Дослідження в цій сфері дозволили зробити висновок, що вже в 40-х – 50-х роках ХХ століття опубліковано навчальні посібники з української мови як іноземної за кордоном авторів Е. Хонор [16], Е. Шклянки [14], Г. Луцького та Я. Рудницького [10], К. Кисілевського [5].

У 60-х роках цей процес тривав, наприклад, вийшли друком посібники Ю. Стечишина [15], Н. Лабюк [12].

Про те, що ці книги стосуються вивчення української як іноземної, можна ствердити на основі того, що вони призначені англомовним і написані на основі граматико-перекладного методу.

Прикладом навчального посібника, спрямованого на навчання української мови як другої, є «Слово рідне» Софії Гаєвської. У передмові зазначено: «цей початковий курс призначений для молодого покоління, що дуже мало або й цілком не говорить українською мовою, але може вивчати її в школі з учителем або вдома з батьками» [2, с. 3].

Якщо говорити про шкільну систему, то існує низка навчальних видань, спрямованих на вивчення української мови як другої. Вони особливі ще й тим, що створені в одній країні, а набули поширення і використання в кількох країнах по всьому світі. Наприклад, вже згадуваний «Буквар» Марії Дейко [3] схвалено Українською Центральною Шкільною Радою Австралії, Управою спілки Українських учителів та Виховників у Великій Британії, Об'єднанням Українських педагогів Канади, Головною Шкільною Радою УАПЦеркви Америки та Науково-освітнім Товариством Бельгії. Ця книга мала вже 7 перевидань.

Популярною також є серія читанок для розвитку української мови, яка об'єднує кілька книг під назвами «Тут і там», «Друзі», «Школа», «Пригоди», «Казки», «Ходіть зі мною», «Наші скарби». У передмові до першої книги «Тут і там» вказано, що ця книжка є першою із серії, а також «it is prepared to foster the learning of Ukrainian by elementary school children who have some degree of fluency in Ukrainian» (створена, щоб допомагати дітям, які мають певні навички вживання мови) [8, с. 2].

Грунтовною навчальною серією навчально-методичних матеріалів для учнів 1-6 класів є «Нова». «Ця серія першочергово використовується на заняттях з української мови двомовних і базових програм, але вона також успішно використовується в інших освітніх програмах, таких як Рідна школа. «Нова» складається із шести рівнів, які приблизно відповідають 1-6 класам, а точніше – допомагають учням розвивати володіння мовою від початкового до середнього рівнів. До серії «Нова» входять базові компоненти («Діялоги», «Повтор-імітація», «На допомогу вчителю – матеріали для планування занять»), а також допоміжні ресурси («Книжки для читання учням уголос», «Настільні ігри», «Пісні», «Вірші і ребуси» та «Вправи до навчальних розділів») [13].

Всі проаналізовані посібники призначені для навчання мови як другої.

Короткий огляд популярних навчальних видань дає змогу стверджувати, що за кордоном є велике зацікавлення вивчати українську мову як другу чи іноземну. Враховуючи час виходу навчальних видань, можемо зробити висновок, що методика викладання української мови як іноземної зародилася поза межами України.

Незважаючи на відсутність чіткого розрізнення методик викладання української мови як другої чи іноземної, створено серії

навчальних видань для дітей та дорослих. Праця над продовженням і вдосконаленням цього напрямку є актуальною і повинна базуватись на об'єднанні сил українських лінгвістів і закордонних вчителів чи викладачів. Важливо було би створити окремі методики для тих, хто вперше починає ознайомлюватись із українською мовою, і тих, хто вже має певні знання і хоче вивчати її як другу. Оскільки майже немає навчальних матеріалів з української мови як іноземної для дітей, то заповнення цієї прогалини є важливим завданням. Окрім створення методик викладання української мови, доцільно також досліджувати всі інші аспекти, пов'язані із засвоєнням української мови як нерідної.

1. Брунер К. Українська мова як іноземна в Німеччині / Каті Брунер // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 72-75.
2. Гаєвська С. Слово рідне (Ukrainian elementary course) / Софія Гаєвська / Ред. Є. Федоренко. – New York : Видавництво Шкільної ради. – 1984. – 160 с.
3. Дейко М. Буквар (з мовними вправами і перекладним словником). Видання оновлене і доповнене / Марія Дейко. – Австралія (Мельбурн) : Видавництво «Рідна мова», 2001. – 92 с.
4. Кавецька М. Викладання української мови у Польщі / М. Кавецька // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 47-52.
5. Кисілевський К. Граматика української мови (для школи й самонавчання) : четверте перероблене видання / Кость Кисілевський. – Нью-Йорк : Видання Шкільної Ради УККА. – 1955. – 54 с.
6. Лісна Г. Українська мова як іноземна в Росії: до проблеми концепції викладання / Галина Лісна // Матеріали V Конгресу Міжнародної асоціації українців. Мовознавство : збірник наукових статей. – Чернівці : Рута, 2003. – С. 130-133.
7. Туркевич О. Методика мови чи лінгводидактика? / Оксана Туркевич // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К. : КНЕУ, 2009. – Вип. VIII. – С. 307-311.

8. Тут і там / Xenia C. Turko. – Edmonton : Published by Alberta Education. – 1975. – 50 p.
9. Українська мова. Енциклопедія / [Редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. З'яблюк та ін]. – 3-тє вид., зі змінами і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» імені М. П. Бажана, 2007. – 856 с. : іл.
10. A modern Ukrainian grammar / by George Luckyj and Jaroslav V. Rudnyckyj. – Winnipeg, Man: Ukrainian Free Academy of Sciences, 1949 (1958 printing). – 186 p.
11. Ellis Rod The study of Second Language Acquisition / Rod Ellis. – The Study of Second Language Acquisition. – 1994. – 832 p.
12. Labiuk N. Introductory Ukrainian for high schools / N. Labiuk. – Canada : Sskatoon. – 1962. – 62 p.
13. NOVA. – Режим доступу:
<http://www.uketeacher.net/worksheetsrozdatkovimater.htm>
14. Shklanka Elias Ukrainian grammar / Elias Shklanka . – Printed and bound by Midwest Litho, 1949. – 88 p.
15. Stechishin J. Ukrainian grammar / J. W. Stechishin. – Winnipeg, Man., Trident Press Ltd., 1966 (First published 1951). – 502 p.
16. Ukrainian self-educator for the beginners (Ukrainian grammar simplified) / by Honore Ewach. – Winnipeg, Manitoba : Canadian Ukrainian Cultural and Educational Centre, 1946. – 91 p.